

Persoonsgerichte accountantsonderzoeken: wáár in de RAC?

Persoonsgericht accountantsonderzoek valt nu noch onder 'assurance' noch onder andere RAC-richtlijnen, stelt Hans Blokdijk. Volgens hem is het tijd voor afzonderlijke richtlijnen voor onderzoeken die slechts leiden tot rapportering over feitelijke bevindingen.

HANS BLOKDIJK*

In de onlangs verschenen ontwerprichtlijn inzake persoonsgerichte accountantsonderzoeken (in de praktijk 'forensische accountancy') staat in de inleiding: *'Deze Richtlijn is niet van toepassing op onderzoeken die ressorteren onder Richtlijn 920 van de Richtlijnen voor de Accountantscontrole.'* Menig accountant zal hiervan hebben opgekeken: waaronder vallen persoonsgerichte accountantsonderzoeken dan wél? Een logische wedervraag is: moeten persoonsgerichte accountantsonderzoeken ergens onder vallen? Deze vragen vinden hun bron in het 'framework' dat meer dan tien jaar geleden in de International Statements on Auditing is gecreëerd om orde te scheppen in de variëteit van onderzoeken die accountants plegen te verrichten. Dat raamwerk lijkt alomvattend, maar het bestrijkt slechts de 'accountantscontrole en de aan controle verwante opdrachten' (RAC 120). Denkbaar is dus dat er accountantsonderzoeken zijn die buiten het raamwerk van de RAC vallen. Wij moeten dus ook 'out of

the box' denken. Dan rijst de vraag: waar ligt de grens van dat raamwerk?

Een eerste aanwijzing geeft de titel van RAC 920: 'Opdrachten tot het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden met betrekking tot financiële informatie'. De woorden 'financiële informatie' zijn hier cruciaal.

Een tweede aanwijzing vloeit voort uit het feit dat de onder RAC 920 vallende onderzoeken geschaard zijn onder de 'aan controle verwante opdrachten'. Het kernwoord is hier: 'controle'. Uit de definitie van 'controle' in de RAC valt af te leiden dat deze ten doel heeft de accountant in staat te stellen een oordeel te geven of een verantwoording in elk materieel opzicht in overeenstemming is met de toepasselijke grondslagen voor de desbetreffende verslaggeving.

RAC 920 gaat dan ook niet over controle van enkele posten uit een jaarrekening, want voor dergelijke opdrachten bestaat RAC 800 (paragrafen 12 tot en met 17),

over bijzondere controleopdrachten.

Maar: wat is dan de zin van RAC 920?

Onlangs is Richtlijn 100 ingevoerd over 'assurance'-opdrachten. Daarin zegt paragraaf 6 dat het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden niet tot de assurance-opdrachten kan worden gerekend. Dus zou RAC 920 blijken zijn titel geen betrekking op assurance-opdrachten hebben. De gedachten daar achter worden duidelijk in de daarop volgende paragraaf 7 van RAC 100. Daar wordt gesteld dat een opdracht tot het rapporteren van *feitelijke bevindingen* waarbij de conclusie aan de beoogde gebruiker van het rapport wordt overgelaten, geen assurance-opdracht is. Op het eerste gezicht lijkt dit vreemd. Ook voor de rapportage van feitelijke bevindingen geldt immers een wezenlijk criterium: zij moeten 'waar' zijn, juist en volledig. Het feit dat het trekken van conclusies wordt overgelaten aan de gebruiker van het rapport betekent toch niet dat hij in de basis voor die conclusies, de gerapporteerde feitelijke bevindingen, geen vertrouwen kan stellen!

Toch lijkt ook achter de stelling dat dergelijke opdrachten geen assurance-opdrachten zijn een zekere logica schuil te gaan. Indien een accountant na onderzoek feitelijke bevindingen rapporteert en daarover bovendien 'assurance' zou geven, zou hij in wezen een oordeel over zijn eigen werk geven. Dit is in strijd met de eisen van

Het mes van de grasmaaimachine mag best scherper

Henk Langendijk ondersteunt het pleidooi van Carlos Cordeiro ('de Accountant', oktober, pagina 22) om de audit software scherper in te zetten. De controleaanpak wordt nu te weinig tegen het licht gehouden.

HENK LANGENDIJK*

Met veel genoegen heb ik kennis genomen van de stellingname van Carlos Neves Cordeiro in 'de Accountant' (oktober, pagina 22-24). Meer en diepgaandere jaarrekeningcontroles is wat het maatschappelijk verkeer van de controlerende accountant heden ten dage vraagt. Opvallend is dat de reactie van accountants

en accountantskantoren op de grote reeks van nationale maar ook internationale verslaggevingsschandalen nogal lauw is. Afbouw van adviesactiviteiten is de hoofdmoot van de reactie. De gestructureerde controleaanpak wordt niet kritisch aan de orde gesteld, terwijl hier toch wellicht des poedels kern zit van de grote problemen.

Wel worden er congressen georganiseerd met als thematiek Herstel van vertrouwen in accountants, waar kwalitatieve gedachten worden uitgewisseld. Er worden echter geen initiatieven ontplooid om de controleaanpak tegen het licht te houden. Moeten de materialiteit- en tolerantiegrenzen niet omlaag? Worden non-consolidatieissues wel voldoende onderkend en onderzocht? Moeten dochtermaatschappijen niet aan veel diepgaandere controles worden onderworpen? Wordt er wel lering getrokken uit het feit dat zestig procent van de verslaggevingsschandalen te maken hebben met het onterecht erkennen van opbrengsten (zie onder meer Ahold). Zou het mes van audit software niet veel scher-

onafhankelijkheid of, nauwkeuriger gezegd, van onpartijdigheid! De conclusie is dus dat onderzoeken die (beogen te) leiden tot niet meer dan een rapportering van feitelijke bevindingen, buiten het raamwerk van de huidige RAC vallen. Toch waren er, voorzover mij bekend, weinig problemen met de toepassing van RAC 920. Deze werden pas duidelijk na de opkomst van de 'forensische accountancy', waarbij in toenemende mate opdrachten werden uitgevoerd die nu worden bestempeld als 'persoonsgerichte accountantsonderzoeken'. Daarbij gaat het vaak niet of nauwelijks over de *controle* van *financiële* informatie, maar veeleer om het *verzamen* van vooral *niet-financiële* informatie. Vóór de introductie van de forensische accountancy werden dergelijke opdrachten ook wel uitgevoerd, maar werd de algemene eis van artikel 11 GBR dat de accountant een deugdelijke grondslag moet hebben voor mededelingen omtrent de uitkomst van zijn arbeid, in casu zijn feitelijke bevindingen, kennelijk voldoende geacht. Het kan echter geen kwaad dit leidend beginsel voor meer specifieke situaties uit te werken in richtlijnen, zoals nu gebeurt. Bij 'persoonsgerichte accountantsonderzoeken' bevat RAC 920 echter een geheel ander knelpunt, en wel in paragraaf 9. Deze bepaalt: *'De accountant dient er zeker van te zijn dat er met de vertegenwoordigers van de huishouding en, in het*

Qua doelstelling en opzet zou RAC 920 zijn langste tijd moeten hebben gehad.

algemeen, met de belanghebbenden die een exemplaar van het rapport van bevindingen zullen ontvangen, duidelijk overeenstemming bestaat over de overeengekomen werkzaamheden en de voorwaarden voor de opdracht.' Dit is zinvol als het onderzoek direct of indirect voortvloeit uit een overeenkomst tussen de betrokken partijen, maar het kan de effectiviteit van een persoonsgericht onderzoek sterk schaden, bijvoorbeeld bij een fraude-onderzoek. Uiteraard dient vóór de rapportering hoor en wederhoor te worden toegepast, maar dat betekent nog niet dat *tevorens* overeenstemming *over de opdracht* moet zijn bereikt. Ter wille van de zuiverheid van de rollen heb ik reeds eerder forensische accountants aanbevolen om uitsluitend rapporten met feitelijke bevindingen te produceren (MAB, jan./feb. 2003). Het trekken van conclusies moet worden overgelaten aan degenen die daarvoor zijn gesteld: aanklagers c.q. advocaten, en uiteindelijk rechters. Dan worden dergelijke opdrachten in de huidige regelgeving niet aangemerkt als assurance-opdrachten, ook niet in het licht van RAC 920, die immers slechts over (de getrouwheid van) financiële informatie gaat.

Er bestaat dus een categorie accountants-onderzoeken die thans niet onder de assurance-opdrachten kunnen worden geschaard, en waarvoor evenmin anderszins passende richtlijnen in de RAC zijn opgenomen. In het huidige tijdsgewricht zullen veel accountants behoefte voelen aan nadere richtlijnen, al was het maar om de verantwoordelijkheid en het aansprakelijkheidsrisico helder te krijgen. Wordt hierin voorzien bij de beoogde verdere uitbouw van de regelgeving? In het schema dat aan RAC 100 is toegevoegd, worden voorbeelden gegeven van richtlijnen of handreikingen die in de toekomst ontwikkeld kunnen worden: over niet-financiële informatie, over systemen en processen, en over gedrag. Deze worden echter alle als de assurance-opdrachten beschouwd, terwijl rapporten van feitelijke bevindingen daarin niet thuishoren. Te overwegen valt dus om één of meer afzonderlijke richtlijnen te ontwikkelen voor accountantsonderzoeken die (beogen te) leiden tot niet meer dan een rapportering over feitelijke bevindingen. Daarin zou veel uit RAC 920 overgenomen kunnen worden, maar qua doelstelling en opzet zou RAC 920 zijn langste tijd moeten hebben gehad!

Noot

* Hans Blokdijk is emeritus hoogleraar Accountantscontrole aan de Vrije Universiteit

per moeten worden gezet, zoals Neves Cordeiro poneert? Moeten er niet op grote schaal detailcontroles worden uitgevoerd? Wordt het fenomeen 'side letter' al niet a priori van controletechnische kanttekeningen voorzien? Worden 'kleine' journaalposten om 'kleine' verliezen om te toveren in 'kleine' winsten wel kritisch beoordeeld en waar nodig geretoucheerd? Wordt de (on)verplichte toelichtende paragraaf van de accountantsverklaring wel gebruikt waar dat volgens de regels moet? Uit onderzoek blijkt dat concrete wetsartikelen uit BW Titel 9 (zoals artikel 2:383 BW nieuw) door bepaalde ter beurze genoteerde ondernemingen volledig worden 'gemist' en dat er toch een 'schone' accoun-

tantsverklaring (zonder verplichte toelichtende paragraaf) wordt afgegeven! Dit alles zou er toch toe moeten leiden dat er nieuwe controlemiddelen worden ontwikkeld om dit soort risicogebieden diepgaander en effectiever te controleren. Ook zijn er weinig initiatieven te bespeuren om 'raad van bestuur-fraude' centraal te stellen in de controle. Dit is echter wel noodzakelijk omdat - in geval van verslaggevingschandalen - vaak de piek van de kerstboom 'rot' is, maar de standaardcontrole zich vooral richt op de ballen in de kerstboom. Gelukkig wordt de accountant in het laatste geval door de commissie Tabaksblat de helpende hand toegestoken. Met name de interne klokkenluiders zullen de voorzitter

van de raad van commissarissen soufleren over leden van de raad van bestuur die accounting manipulations willen doorvoeren of hebben doorgevoerd. Hierbij kan worden aangetekend of het wel zo gelukkig is dat bepaalde omineuze zaken door een interne klokkenluider aan de voorzitter van de raad van commissarissen worden gemeld. Dit zal op een gegeven moment de vraag oproepen, waarom de controlerende accountant dit feilen niet heeft gevonden. Ook zou er een discussie moeten komen over het **wel** verwerken in de jaarrekening van de klant van bij de controle geconstateerde **niet**-materiële fouten. Enron heeft ons onder andere geleerd dat het wel ►

verwerken van deze fouten tot een totaal andere perceptie bij het maatschappelijk verkeer kan leiden. Het maatschappelijk verkeer in plaats van de raad van bestuur van de klant zou de richtsnoer moeten zijn van de controle. De niet aflatende stroom van verslaggevingsschandalen heeft duidelijk gemaakt dat indien het focus niet

gewijzigd wordt, het wettelijk controle monopolie van accountants in groot gevaar komt.

Noot

* Henk Langendijk is hoogleraar externe verslaggeving aan de Universiteit van Amsterdam en Universiteit Nyenrode.

Audit software niet aan begin inzetten

Volgens Carlos Neves Cordeiro zou een intensiever inzet van audit software meer fraude aan het licht brengen (zie oktobernummer, pagina 22). Volgens Ruud Kok is dat het schieten met een kanon op een mug, en nog ongericht ook.

RUUD KOK*

Carlos Neves Cordeiro wekt de suggestie dat de big four-kantoren in hun controleaanpak onvoldoende het frauderisico onderkennen en daarbij met name onvoldoende gebruikmaken van de mogelijkheden van audit software. Dat vraagt om een reactie.

De verantwoordelijkheid van de accountant wordt scherper gemarkeerd. Dat stelt hoge eisen aan zijn functievervulling. Dat is de strekking van de nieuwe RAC 240, die van toepassing is vanaf 2003 en betrekking heeft op de verantwoordelijkheid van de accountant voor het opsporen van fraude in het kader van een opdracht tot controle van een jaarrekening.

De richtlijn is helder over de verantwoordelijkheden van zowel de onderneming als accountant: de primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en ontdekken van fraude en andere onregelmatigheden berust bij de directie en toezichthoudende organen. De verantwoordelijkheid van de accountant is het geven van een redelijke mate van zekerheid dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang ten gevolge van fraude en andere onregelmatigheden bevat. Dit impliceert dat de accountant niet verantwoordelijk is voor het opsporen van kleine fraudes. Het maatschappelijk verkeer mag echter wel degelijk verwachten dat materiële fraudes, die het beeld van de jaarrekening aantasten, wél worden gevonden.

PricewaterhouseCoopers neemt in zijn controleaanpak het frauderisico heel serieus. Elke

audit van PwC is gebaseerd op een uitgebreide algemene en branchespecifieke analyse van risico's die mogelijk leiden tot materiële - bewuste dan wel onbewuste - fouten in de jaarrekening. Het frauderisico - de kans op *bewuste* fouten in de jaarrekening - staat daarmee niet op zichzelf, maar vormt een integraal onderdeel van deze risicoanalyse. Het fundament van deze risicoanalyse wordt gelegd door het voeren van diepgaande gesprekken met de directie en het bredere managementteam van de cliënt. In deze gesprekken komen de door de accountant onderkende risico's op materiële fouten in de jaarrekening aan de orde. Het frauderisico wordt daarbij expliciet besproken. Daarbij komt de vraag aan de orde of en in hoeverre het frauderisico wordt gemitigeerd door interne controlemaatregelen van de cliënt.

Controlemaatregelen die vervolgens uitgebreid worden getest. Zo zal bijvoorbeeld worden nagegaan of de (geautomatiseerde) controles die een telecombedrijf heeft ingericht om de volledigheid van de opbrengsten te waarborgen, ook daadwerkelijk werken. Dat is efficiënter en dus

Het gevaar bestaat dat we ons blind staren op kleine onregelmatigheden en geen oog meer hebben voor de grote (fraude)risico's.

Reacties en bijdragen

De rubriek *Opinie* is een podium voor discussie. Wilt u reageren op een artikel in 'de Accountant' of zelf een kwestie aan de orde stellen die van belang is voor het beroep? E-mail naar: deaccountant@NIVRA.nl. Maximumlengte achthonderd woorden.

goedkoper dan een dergelijke controle zelf inrichten met behulp van audit software. Het risico van managementfraude wordt overigens op een vergelijkbare manier onderzocht. De basis daarvoor ligt in de gesprekken met leden van het audit comité of raad van commissarissen. De procedures die deze organen ter beschikking hebben om toezicht te houden worden door de accountant getest.

Daar waar deze maatregelen van interne controle ontoereikend blijken te zijn, of als er reeds concrete indicaties van mogelijke fraude zijn signaleerd, zetten onze accountants hun werkzaamheden voort met gedetailleerder controlewerkzaamheden. Speciale, voor de gemiddelde accountant toegankelijke audit software, zoals ACL en andere meer specifieke door PricewaterhouseCoopers ontwikkelde data-analyse tools, zijn goede hulpmiddelen bij deze werkzaamheden.

We beginnen dus niet met het inzetten van software, maar het maakt - ook nu al - wel degelijk onderdeel uit van onze controleaanpak. Zouden we direct met het inzetten van software beginnen - zoals Neves Cordeires suggereert - dan zijn er twee mogelijke problemen. In de eerste plaats bestaat het gevaar dat we ons blind staren op kleine onregelmatigheden en geen oog meer hebben voor de grote (fraude)risico's. In de tweede plaats bestaat het risico dat we onvoldoende gebruikmaken van de door de cliënt ontworpen en geïmplementeerde controles en te veel tijd besteden aan het ontwerpen van onze eigen controletechnieken. Ofwel: we schieten dan niet alleen met een kanon op een mug, maar laten ook nog na goed te kijken waar die mug is en daar zorgvuldig op te mikken. Dat kan nooit efficiënt zijn en leidt tot meer in plaats van minder kosten. ►

In de visie van PricewaterhouseCoopers wordt het antwoord op de actuele verwachting van de markt ten aanzien van het opsporen van fraude, gevormd door een effectief samenspel van een diepgaande risicoanalyse, een open discussie met en confrontatie van het management en toezichthoudende organen met mogelijke

frauderisico's, en het gericht uitvoeren van noodzakelijke controlewerkzaamheden. Het gebruik van audit software kan daarbij een belangrijke signalerende of ondersteunende rol spelen, maar vormt niet de kern daarvan. Het omgaan met frauderisico's is een belangrijk en gevoelig onderdeel van elke controle en vergt een zorgvuldige aanpak

door accountants met de juiste, professioneel sceptische, houding en ervaring, en de durf om te confronteren. Dat is wel de kern!

Noot

* Ruud Kok is voorzitter van de Global Risk Management Services-groep van PricewaterhouseCoopers.

Naschrift Carlos Neves Cordeiro

Ruud Kok schetst in zijn reactie de moderne controleaanpak zoals deze onder meer door de grote kantoren wordt toegepast, een combinatie van risicoanalyse en zowel systeemgerichte als gegevensgerichte controles. De essentie van mijn artikel is dat naarmate het maatschappelijk verkeer verwacht dat de controlerend accountant

meer fraudes detecteert, de balans tussen systeemgerichte en gegevensgerichte controles zal verschuiven ten faveure van laatstgenoemde categorie. Fraudedetectie bij systeemgerichte controles berust immers louter op toeval. Accountants zijn vaak huisverig voor het loslaten van systeemgerichte controles. Ik hoop met mijn artikel een aanzet te hebben gegeven voor het steeds opnieuw afwegen van de balans tussen sys-

teemgerichte en gegevensgerichte controles. Naar mijn stellige overtuiging zal de balans, vaker dan thans vermoed, op grond van efficiencyoverwegingen en het vermogen fraude te detecteren, doorslaan in het voordeel van gegevensgerichte controles. Daarmee wordt het belang van systeemgerichte controles in de mix waaruit de moderne controleaanpak bestaat overigens niet ontkend.

Uitslag webstelling

Door tijdens de wettelijke controle met audit software financiële data door te ploegen, kunnen accountants zonder veel extra kosten veel meer fraudesignalen ontdekken.

	RA	Student	Overig	Totaal
Eens	16	22	6	44
Oneens	13	11	5	29

Studenten ondersteunen deze stelling, in het oktobernummer van 'de Accountant' geponeerd door Carlos Neves Cordeiro, in duidelijk grotere mate dan accountants die al over de RA-titel beschikken. Of het komt door een geringere ervaring in de controlepraktijk of door een sterkere ICT-mindedness en lagere drempels op dit terrein bij studenten blijft in nevelen gehuld, maar hoe dan ook: tweederde onderschrijft de stelling dat met audit software meer mogelijk is op dit gebied. Van de RA's denkt daarentegen slechts iets meer dan de helft er zo over. Ook in de categorie 'overige' zijn de stemmen ongeveer in balans. Waarmee de totale stemuitslag komt op 44 eens en 29 oneens.

De toelichtingen op de stemmen bestaan goeddeels uit een herhaling van de argumenten die Neves Cordeiro ook al naar voren bracht. Een representatief voorbeeld: "Met het gebruik van audit software kun je data analyseren, hetgeen kan leiden tot het herkennen van (kleine) individuele fouten die gesommeerd van materieel belang kunnen zijn. Op basis van de gebruikelijke procesgerichte controles zonder data analyse worden deze fouten minder snel herkend. Het lijkt logisch waar databestanden aanwezig zijn deze te analyseren om een scherpe cijferanalyse uit te voeren."

Een ander maakt een kanttekening door de voorwaarde te stellen dat "het niet domweg doorploegen van gegevens betreft, maar een gerichte selectie en een uitgebreid onderzoek van afwijkingen". Er blijft ruimte voor discussie over deze kwestie want de tegenstemmers zijn ook duidelijk in hun opvatting. "De meeste (echte fraudes) worden hiermee niet ontdekt", schrijft iemand. Een ander haalt er een concrete zaak bij: "Als ik bijvoorbeeld aan de bouwfraude denk, zou hier door audit software geen koffierondje boven tafel gekomen zijn. Fraude wordt over het algemeen toch buiten de boeken gehouden, zodat dit ook met audit software niet te signaleren is." Wordt vervolgd, onder meer elders in deze opinierubriek.

